

A NEMZETI ALAPTANTERV CÉLJAI ÉS MEGVALÓSÍTÁSÁNAK FELTÉTELEI AZ ÉNEK-ZENE ÓRÁKON

(pecsisebestenyen hu)

A Nemzeti alaptanterv* (Nat) hosszú időre meghatározza a közoktatás célját, felételeit és szakmai mozgásterét, fontos jellemzője a pedagógiai tudatosság a dokumentum megvalósításának hatásáról a közoktatási rendszerben és a társadalomban. A Nat a zenei oktatásban is jelentős, mert ebben jelenik meg a korra jellemző, időszerű állásfoglalás a gyakorlati pedagógiát irányító elvek és tudományos eredmények alapján a zenével kapcsolatos pedagógiai feladatok társadalmi szerepéről. A tanterv ezért a pedagógia legmagasabb, filozófiai szintű célkitűzésének is tekinthető a közoktatás zenei nevelésében. A cselekvési elméletek (nevelélmélet és didaktika, azaz oktatásmélet) a tantervben meghatározott célok gyakorlati megvalósításához adnak tudományos és korszerű iránymutatást az ének-zenei tanárképzésben, amiket aztán a különböző módszerek, szervezési technikák által szabadon alkalmaznak a pedagógusok az osztályokban. Ezek megismerésében nagyon sokat segít az európai ösztöndíjak, projektek, a kialakult nemzetközi kapcsolatok jelentős hálózata mind az tanárképzés, mind az iskolák gyakorlata területén. A változás igénye már korábban elindult.

2009-ben, a bolognai rendszer bevezetésekor ezt írta Duffek Mihály: „Ez a lehetőség az alkalmazkodás esélyét adja a megváltozott körülményekhez. A versenyképes tudás nemcsak a képességek magas szintű jelenlétét követeli meg a hallgatótól, hanem egyben azt is, hogy kapcsolatba kerüljön a legfontosabb

zenetudományi kutatások eredményeivel, zenei gondolkodásában korszerű szemlélet és ismeretek kapjanak helyet.

Az új képzési rendszer lehetőséget ad a tantárgyak programjának, tartalmának újra gondolására, bővítésére, átalakítására, a felhasznált és ajánlott irodalom megváltoztatására stb. Az átalakulás lehetőséget ad az egyes képzési elemek súlyozásának megváltoztatására, egyes, korábban mellékesnek ítélt képzési szegmensek jelentőségének növelésére. A felsorolt lehetőségek révén az oktatás mindenestől megújulhat, és ügyes szakmaisággal gazdagabb és hatékonyabb lehet, mint korábban.”

A „bolognai reform” bevezetésével kapott lehetőséget az átszervezés nem használta ki, a tanárképzésben maradt az osztatlan ének-zene szakos képzés és még romlottak is az esélyei. Most a NAT megjelenésével adódott egy újabb alkalom a szükségesnek tűnő szakmai, pedagógiai szemléletváltásra és a feltételek javítására. Ezeknek a gondolatoknak és a nemzetközi zenepedagógiai szakma képviselőinek, a Kodály Zoltán nevét viselő pedagógiai társaság legutóbbi állásfoglalásának tükrében elemezzük a Nat jelentőségét és megvalósulásának lehetőségét.

(pecsisebestyen.hu)

I. A Nat és a korszerűség

A Nemzetközi Kodály Társaság (IKS) ausztrál elnöke, James Cuskelly már 2004-ben érdekes új szemléletet és fontos gondolatokat vetett fel zeneoktatásunk víziójaként:

„... Ideje, hogy valamennyien elfogadjunk egy új zenepedagógiai jövőképet, egy olyant, ami befogadó és nem kirekesztő szemléletű, tanuláson alapul, nem

veleszületett tehetségen, amely a zenének lényegét tekintve belső és nem külső értéket tulajdonít.

A zeneoktatásunk fent említett víziója szerint tehát a zenepedagógus szerepe, hogy a többség zenei részvételét lehetővé tevő tanterveket dolgozzon ki és valósítsa meg, a többséget érje el, és számukra tegye lehetővé a jelentésszerzést.”

„...Mint minden tudásterületen, itt is elvárás, hogy a tanuló a megértés alacsonyabb szintjéről eljusson a következő szintre, amelyet a minden egyes ponton belsővé tett tudás- és képességszintek kialakítása tesz lehetővé. Az ilyen spirális vagy kontinuum fogalmi keretrendszer számol a tudásterületen elért alkalmasság különbségeivel, valamint lehetségesnek tartja azt, hogy a tanulók tanulási útjuk eltérő pontjain tartsanak.

Nyilvánvalónak hangzik, de mégis hangsúlyozni kell a tanulás fontosságát a zenében. A zene, a zeneoktatásunk hosszú ideig szenvedett attól a széleskörben elterjedt mítosztól, hogy csak a zenei tehetségnek érdemes benne részt vennie...”

„... zeneoktatásunknak elődlegetesen és mindenekelőtt az audiációs képességek fejlesztésére kell irányulnia - azaz olyan előre haladó és egymásra épülő képességfejlesztésre, aminek az a célja, hogy a diák hallja a zenei hangot külső inger hiányában is.”

Ahogy azt már korábban kifejtettük, a tudásalap nélküli, pusztán zenehallgatás nem vezet el ahhoz, hogy a diák értelmes tudást konstruáljon belőle. Az audiációs képességek fejlesztésén alapuló aktív zenehallgatás során a diákok képesek a zenei hangok értelmezésére, kapcsolatot létrehozni a zene alkotóelemei között, és az adott darabra jellemző belső viszonyokat meghatározni.” (Dr. James Cuskelly: A zenei jelentés kérdésköre az osztályteremben. (Fordította: Tóth Teréz) (Parlando 2019/1., 9. oldal)

A fentebb idézett Cuskelly gondolatok világosan tükröződnek a Nat-ban.

J. Cuskelly abban is megegyezik Kodály Zoltánnal, hogy fontos a zene jelentésének megértése. Ismert tény, hogy Kodály a muzsikálás közben megismert zenei nyelv megtanítását és a zenei készségek fejlesztését tűzte ki a

rendszer céljaként, mert a zenei tudás alapját nélkülöző, csak érzelmi átélésre, asszociációkra hagyatkozó zenehallgatás nem fejleszti az intellektust, a zene belső értékeinek, jelentésének felfedezését.

Különös eredménye a *legutóbbi évtized kutatásainak*, hogy az agy biológiai strukturálódása, működése a hallás fejlődésének, differenciálásának és a hangokkal végzett aktív gyakorlatoknak a függvénye. Az új agykutatásokra építve a 3 éves korra teszik ennek a fejlesztésnek kezdetét, optimális idejét pedig a 4-6 éves kor jelenti a gyakorlatban, tehát az óvodás évek. Ezt a tényt a Látható hangok program hatásvizsgálataival elvégzett kutatások is kimutatták. Itt az is beigazolódott, hogy a hangi-zenei jelentést főként azok a gyermekek élik- és értik meg, akiknek mozgáson, zenei aktivitásokon keresztül konkrét találkozásuk volt a hang/zás és jelének kapcsolódási folyamatával, vagyis jelentést kötnek a hanghoz és azt hangképi emlékként megőrzik agyukban.

Ma már tudjuk, hogy a hallásfejlesztő zenei kommunikációs program 3 -7 éves korban különleges hatással van az agy biológiai fejlődésére, annak kapacitására és a tanulási képességek magasabb szintjére. Az idegen nyelvek tanulásának is a korai években kialakított érzékeny, differenciált hallás az alapja. 10 éves kor után minden nyelv nehezebben sajátítható el. Ez a felnőttek nyelvtanulási kudarcának egyik oka. A hangok jellegének grafikus „láthatóvá tétele” szorosan kapcsolódik a zenei írás megjelenéséhez is, hiszen csak akkor lehet valaki kottaolvasó, zenét értő, aktív zenélésre is képes, ha ismeri a hangok vizuális formává történő átalakításának alapvető szabályait és azokat tudatosan használja. (Gyermeknevelés, 2018/ 2.)

Kodály azt állította, hogy a harmonikus fejlődés feltétele a zenei megértésben az, hogy a gyermek tapasztalatokat szerezzen az aktív zenélés területén. Mint zeneszerző, hitt a zene érzelmi erejében és értékében, de ugyanakkor azt is tudta, hogy egy mélyebb zenei megértés csak a zene alaposabb ismeretén, intellektuális feldolgozásán keresztül érhető el. A gyermekek személyes és nyelvi-zenei kommunikációs kompetenciája csak akkor tud fejlődni, minőségileg megváltozni, ha lehetőségük lesz részt venni valódi zenei aktivitásokra, élményekre és rendszerezett ismeretszerzésre alapozott zenei nevelésben az arra legalkalmasabb időszakban, 3-10 éves kor között.

Ezért is nagy jelentőségű a Nat újítása, mely előírja a heti 2 órás zenei oktatást az 1-5 osztályokban. Ennek a pozitív döntésnek egyik fő oka a változó

tudományos és szakmai szempontok és a társadalom igényének figyelembevétele volt. Az 1 200 000 gyermek alapfokú zenei nevelése mindannyiunk ügye.

II. A Nat célkitűzéseinek pedagógiai/gyakorlati értelmezése

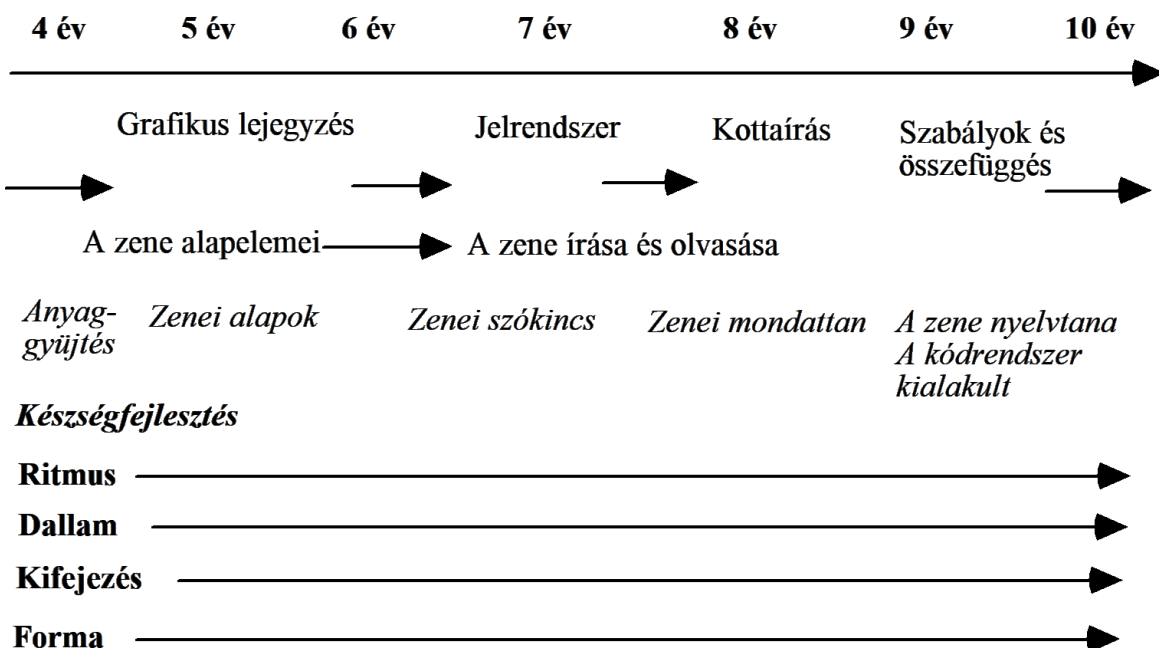
A Nat II.3.7 Művészetek címszó alatti 4. bekezdés megfogalmazása szerint: „A művészetek önálló tantárgyként az ének-zene és a vizuális kultúra oktatásában valósulnak meg.” A 8. bekezdésben hangsúlyozza: „Az ének-zene tárgya oktatása a magyar ének-zene oktatás Kodály Zoltán zenepedagógiai és nemzetnevelési elveire épül. A köznevelésben részt vevő minden tanuló számára elérhető fejlesztő tevékenység elsősorban az énekhangra támaszkodik. Általa és a zeneoktatás fontos részeként szereplő, a relatív szolmizáció eszközével tanítandó zenei írás-olvasás elsajátításának célja, hogy kialakuljon az értékközpontú zenei anyanyelv értő szeretete.”

Ebben a megfogalmazásban minden szónak nagy jelentősége van az értő pedagógusok számára. A pedagógiai értelmezésben a gyakorlatra vonatkozó elméletet és a megvalósítás módját is meg kell mutatni. A zene ajándéka című könyvben a zenei kommunikáció kialakulását követhetjük, a jeltől a katarzisig a gyermek antropológiai/biológiai fejlődésének sajátosságaival párhuzamban. (Antal-Lundström, I.: Uppsala 1996, Coppenhagen 2001, Budapest 2011)

Az antropológiai fejlődés- alapú zeneoktatás szemlélete:

A zenei nyelv kifejlődése

Zenei aktivitás: éneklés, hangszerjáték, mozdulat, írás-olvasás, improvizálás és hallgatás

A fenti antropológiai fejlődésen alapuló folyamatleírás megvalósítása az osztályteremben történik, a zenei oktatás-tanulás mindennapi helyzeteiben. Egy nagyon jelentős gondolat az osztályokban végzett munkában, hogy a *zenei fogalmak elsajátítása a gyermek zenei aktivitásához kötődik*. Az ének-zenei tárgy egyaránt magában foglalja a zenei ismereteket és a zenei aktivitásokat. Mindkét területet ki kell fejleszteni ahhoz, hogy a gyermek önállóan tudja használni a zenei kódrendszert.

Nat I. 3.7.1 Ének-zene A) Alapelvek, célok (6. bekezdés): „*A hatékony zenei nevelés figyelembe veszi a tanuló életkori sajátosságait és kognitív képességeit... A hallás és ritmikai készségek az agy plaszticitásának köszönhetően az alapfokú képzés 1-4 évfolyamán fejleszthetők leghatékonyabban. Erre építhető az 5-8 évfolyamokon a további fejlesztés... Az alapfokú zenei írás-olvasás eszköz jellegű. Célja, hogy segítse a tanulót az éneklésben és a zene, mint univerzális jelrendszer megértésében.*”

A gyerekek 3 éves kortól előbb játékosan, majd felismerési gyakorlat formájában, és végül az önálló kottairás -olvasás szintjén jutnak el a zenélés öröméhez. A zenei írásnál megmarad a közvetlen kapcsolat a hangzó zenével, egyszerű logikával követhető a dallamvonal, látszik a ritmus aprózottsága, a hangok fekvése a térben stb. Ezek az egyszerű vizuális formák könnyen érthetőek a gyerekek számára is. Az akusztikus zenei történés, a hangok

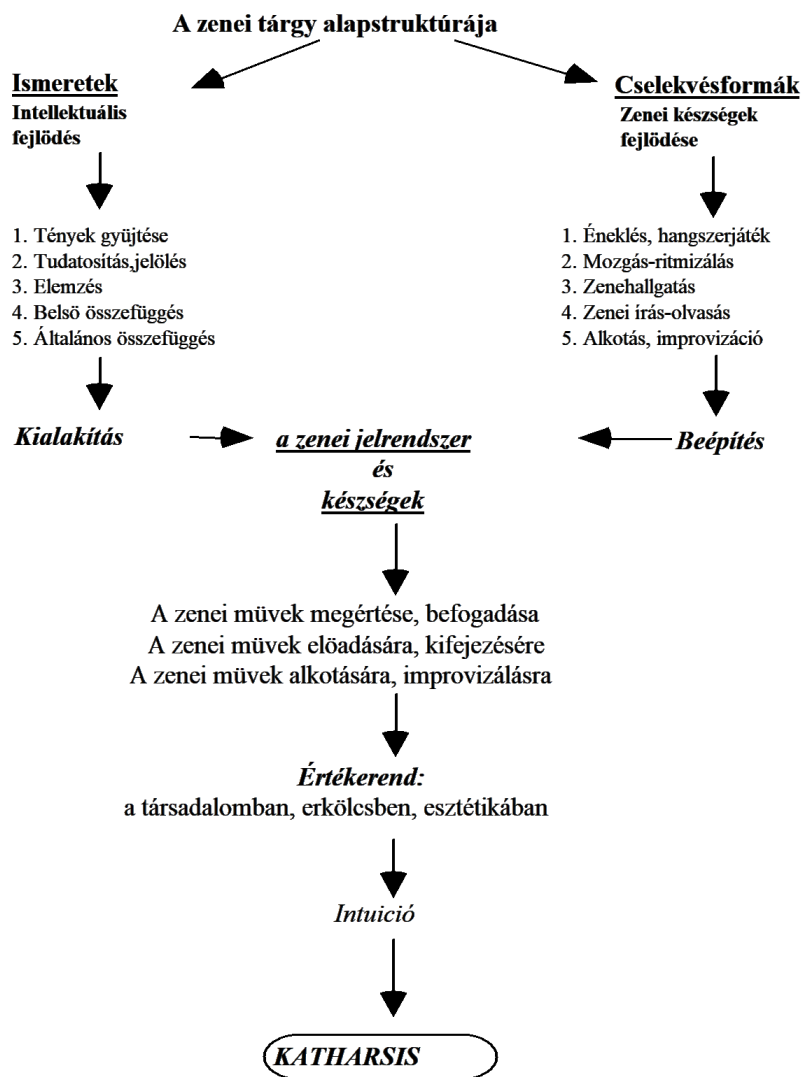
mozgása a kottaírásban csak transzferálódott, átíródott a vizuális formai változatra.

A betűk és a számok ezzel szemben nincsenek ilyen logikus kapcsolatban a hangokkal, hanem teljesen elvont jelek, szimbólumok, amiket külön meg kell tanulni, a hanghoz való kapcsolatukat rögzíteni hosszas gyakorlással. Ez az oka annak, hogy a grafikus zenei írás-olvasást a legtöbb gyerek inkább úgy éli meg, mint egy logikus játékot, és hogy ezek a gyakorlatok a későbbiekben megkönnyítik a valódi írási-olvasási feladatokat másféle jelrendszerekben, így az elvont, szimbolikus formában is.

Ha a zenei gyakorlatokat a gyermekek fejlődési színvonalához igazítjuk, és didaktikus tudatossággal tervezünk, akkor nagyon gyorsan fejlődnek a zenei jelek megértésében, a kottaolvasásban. Legjobb, ha a kezdet az 5- és 7 éves kor között történik. Később a folyamat sokkal komplikáltabb és a fejlődés lassabban halad. Ezt az interdisziplináris/tudományközi kutatások igazolták világszerte.

A tantárgy tanításának specifikus jellemzői az 5-8. évfolyamon c. részben olvasható: ***„Az ének-zenei nevelés az intellektuális és az emocionális fejlesztés egyensúlyára épül. Ennek alapja a Kodály Zoltán nevelési elveire épülő, teljes embert fejlesztő zenepedagógiai gyakorlat, melynek célja a magyar nemzeti értékeket tisztelő és őrző, egyben európai műveltségű, kreatív, önállóan gondolkodó ember nevelése.”***

Az alábbi összefoglalás egy didaktikai szemlélet, ami a zenei tantárgy folyamatának szerkezetét mutatja az alapozó, általános iskolában és cselekvéseméleti szinten alkalmazza a Kodály által javasolt zenei nevelési elveket. A teljes embert fejlesztő zenepedagógia módszere és tudományos kutatások eredményire épített taneszköztára teszi lehetővé az általános tanulási képességek sokirányú serkentését is. Jól látható, hogyan alakul a jövő innovatív generációja:

1986-ban Báthori Zoltán vezetésével elkészült egy zenei tanterv az általánosan képző iskolák 1-12. osztályai számára, ezzel a szemlélettel és az alábbi tantárgyszerkezeti rendszer alkalmazásával. Ez az alternatív ének-zene tanterv és kerettanterv része volt a kodályi filozófia pedagógiai értelmezésével készült „Rendszerszemléletű zeneoktatás és fejlesztésének lehetőségei” című doktori dolgozatnak és iskolai kísérletben kipróbálásra került. (1987, ELTE)

A modern pedagógia vezérlő gondolata egy olyan oktatási forma, amely képes arra, hogy minden gyermek személyes képességeit kifejlessze, vagyis individuális értelmi kapacitásukat és készségeiket a lehető legmagasabb szintre emelje, hogy a fiatalok a jövőben majd emberi lényegük szerint élhessenek.

A Nat és a kerettanterv értelmében most az ének-zene órák feladataként a képességek, készségek fejlesztése is követelménnyé vált, amelynek eddig esetleges változatai voltak, de nem jelent meg a rendszeres, pedagógiailag

felépített módszertana. Ezért vált fontos területté a *zenei képességeket fejlesztő zenepedagógia elméletének és rendszerezett cselekvési technikájának kidolgozása*.

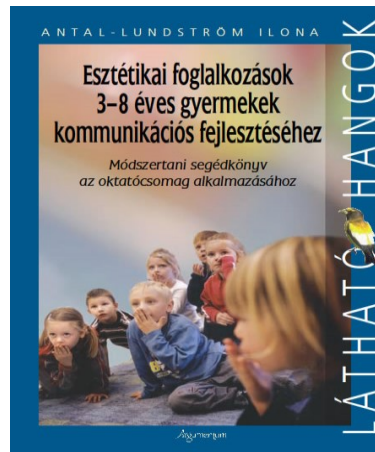
Ily módon szükségszerűen létrejött egy új szemléletű zenei szaktudományág, a *fejlesztő zenepedagógia*, mely a Nat követelményei szerint, miközben fontos ismereteket ad át, a folyamatos zenei aktivitás közben kiemelten foglalkozik a gyermekek zenei képességeinek fejlesztésével. Ez *jelentős szemléletváltást jelent* a gyakorló ének-zene tanárok és különösen az alsó évfolyamokon tanító pedagógusok számára.

Erre a Nat ide vonatkozó megfogalmazása utal a tantárgy tanításának speciális jellemzőit részletező szakaszban: ***„A tanuló képzeletének és komplex látásmódjának folyamatos fejlesztése céljából biztosítani kell számára a széleskörű zenei tapasztalatszerzés lehetőségét...A különböző évfolyamokon megismert magyar népdalok, más népek dalai, illetve jelentős zeneszerzők műdalai a tanulók élő dalrepertoárját alkotják.”***

Mit adhat a Nat a művészetekkel történő nevelés által a gyermekeknek? A művészeti nevelés az irodalom, zene és a vizuális nevelés egységével, – a többi tantárggyal együttműködve – valódi komplex szemlélettel lehetőséget adhat az autonóm személyiség, a teljes ember formálására, így válhat a pedagógia az emberformálás művészetévé.

Az új pedagógiai szaktudományág, *a fejlesztő zenepedagógia* kialakítása több mint 30 év kutató-fejlesztő munkájának az eredménye, s bár sok, a fejlesztésben kiváló óvodában, iskolában megjelent kísérleti szinten, a szakterület bemutatása a most *megjelenő ének-zene tankönyvsorozattal* válik teljessé. A tankönyvekhez írt tanítói, tanári kézikönyvek segítséget adnak a szemlélet megértéséhez, a gyakorlati munka tudatos vezetéséhez. A képességek fejlesztéséhez és a napi feladatok megoldásához a munkalapok, illetve munkafüzetek adnak konkrét anyagot és taneszközt. Mindez több magyar és külföldi egyetem és sok elhivatott pedagógus munkájának, valamint az EU 2016-ban indult, felzárkózást segítő *Great Start in Life pedagógiai projekt* támogatásának az eredménye.

A taneszközrendszer:

- I 3- 6 éves korban: **Látható hangok**- óvodás csoportok részére
3-5 évig, illetve iskola előkészítő anyag 5-6 éves korig
Munkalapok + hanganyag

- II 6-9 éves korig: **A hangok játéka**- tankönyv az 1-2 osztály számára +
Munkalapok+ hanganyag

- A hangok varázsa.** Tankönyv a 3 osztály számára + Munkafüzet + hanganyag

- III 9-12 éves korig: **A hangok jelei.** Tankönyv a 4. osztály számára +

Munkafüzet + hanganyag (Előkészületben!)

A zene titkos nyelve. Tankönyv az 5. osztály számára +
Munkafüzet + hanganyag

III. Milyen feltételek szükségesek a Nat céljainak eléréséhez?

Fontos állásfoglalás a Nat-ban az ének-zene önálló tantárgyként és tanári szakként történő elismerése. A Nat kiemeli és hangsúlyozza az eredményes készségfejlesztést, mint a tantárgy aktív, alkotó tevékenységének alapvető követelményét a kitűzött célok eléréséhez:

Nat II.3. 7.: „A művészeti nevelés önálló tantárgyként az ének-zene, illetve a vizuális kultúra oktatásában valósul meg. A művészeti neveléshez kapcsolódó eredményes készségfejlesztés tanári vezetéssel, a tanár és a tanuló együttműködését igénylő, élményt jelentő aktív, alkotó tevékenységeken keresztül valósítható meg az iskolákban.”

Az együttműködést segítő, élményt adó zenei aktivitásokhoz azonban több, feltételre is szükség van, ezért a jelenlegi helyzet felmérése elengedhetetlen.

1/ Az elvárt eredmények csak akkor valósulhatnak meg, ha az ország minden általános iskolájában kialakított tárgyi feltételek: jól felszerelt ének-zene szaktermek, hangszerek, modern oktatási eszközök, újszerű szemléltető- és audio-vizuális készülékek, az osztályok létszámához illő terem-méret és az énekkarok számára próbaterem áll rendelkezésre. Ezek nélkül nem teljesíthető az oktatási törvény értelmében kötelező szakmai cél elérése és az élmények létrehozása, az pedig a gyermekek fejlődéshez való jogát sérti.

2/ Ugyanilyen fontos *a személyi feltételek megléte*: a heti két ének-zene óra megtartásához szükséges tanári-pedagógusi létszám mielőbbi kialakítása szakmai továbbképzés, átképzés és új képzéshelyek létrehozásával elkerülhetetlen, különös tekintettel az alsó tagozatos gyermekek fejlesztő oktatásának kialakítására, ill. pótlására.

Az új Nat célkitűzéseit a heti 2 óraszám az alsó tagozaton és 5. osztályban lehetővé tenné a megfelelő tanári létszámmal, anélkül nem érhető el. Az énekkarok működése és a mindennapos éneklés megszervezése is szaktanári képzettséget igényel. Szaktanárok és fejlesztés, kottaolvasási alapok nélkül nem sokat ér az óraszám biztosítása és a mindennapos éneklésre adott idő növelése.

3/ Az új, fejlesztő szemlélet és a *fejlesztő zenepedagógia szakterületének elismerése, tanárképzésbe történő beemelése* már több, mint egy évtizede várta magára. Itt az ideje, hogy az ének-zenei nevelés lehetőségeivel csökkentsük a iskolás kor előtti- és kezdetekor meglévő tanulási hátrányokat és már a korai években országszerte javítsuk a magasabb tanulási képességek serkentését. A célok eléréséhez elkerülhetetlen a pedagógusképzés, elsősorban óvó- és tanítóképzés rangjának és színvonalának emelése, hiszen a legutóbbi kutatások fényében munkájuk alapvető a gyermekek jövőendő életének alakításában.

4/ Az *ének-zene osztatlan tanári képzési formában* fontos lenne a gyakorlati zenepedagógiai terület erősítése a második tárgyban is. Javasolt az eddig bevált formák alkalmazása, új elemek felvétele a módszertani megoldások közé:

- tartalmi megújulások támogatása
- az innovatív fejlesztő tananyag használata
- továbbképzések a fejlesztő zenepedagógia alkalmazására
- új tanárok képzése az alsó tagozatos zenei fejlesztésre.

5/ Az *ének-zene szakos mesteri fokozattal, tanítási gyakorlattal rendelkező tanárok számára az ének-zene szakmai doktori fokozat eléréséhez vezető egyenes út* jelenleg hiányzik a *rendszerből*. Meg kellene vizsgálni egy *zenepedagógiai alapozottságú Doktori Iskola és Didaktikai Központ létrehozását az általános iskolák ének-zene tanárai számára* Magyarországon. Ez bázist adhatna a szakmai továbbképzéseknek is.

A mielőbbi kialakításnál a szakma, az egyetemi tanárképző intézmények vezetőinek javaslatai és a szakpedagógusok jóváhagyása szerint kell eljárni.

A Nemzetközi Kodály Társaság elnökének bevezető gondolataival kezdtük az elemzést és zárásként a Magyar Kodály Társaság jelenlegi elnökének, Kertész Attilának mondatait idézzük a korábbi elnök, Bónis Ferenc temetésén tartott beszédéből: „A mi prófétánk, Kodály Zoltán a zene nyelvén nyilatkozott meg. A zene azonban nem végső cél, csak eszköz volt számára. Ő a zenével egy magasabb rendű életre akart nevelni, ahol a jövő felnőttei már gyermekkorukban megtanulják a pontosságot, az egymásra figyelmet, megtanulják a közösség erejének megbecsülését, mert a harmónia csak együttes akarattal születhet meg. A tét nem kisebb, mint az, hogy létre jön-e a művelt Magyarország, - vagy sem. A cél nem kétséges - megvalósításáért össze kell fognia minden tényezőnek. Most - még - lehet. Néhai elnökünk, Bónis Ferenc ma is aktuális gondolata, testamentuma: *„A magyar zenei élet jövője az iskolában, a tanárképzésben dől el. Az iskola a legfontosabb Kodály-ügy...Az életünk függ tőle, hogy milyen választ tudunk adni az iskola és a zene kérdésére”* ... és ránk bízta Móricz Zsigmond és Kodály Zoltán híres üzenetét. *„A tűznek nem szabad kialudni.”*

Felhasznált irodalom:

5/2020 (I. 31.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv (Nat) kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról.

Forrás: Magyar Közlöny 17. szám 2020. I. 31.

[Magyar Közlöny 2020. évi 17. szám](#)

[Dr. James Cuskelly: A zenei jelentés kérdésköre az osztályteremben \(Fordította: Tóth Teréz\) / James Cuskelly: Meaning in the classroom \(pdf\) \(2019/1.\)](#)

JANURIK Márta -ANTAL-LUNDSTRÖM Ilona, JÓZSA Krisztián:
A zenei hallás korai fejlesztésének a szerepe a beszédészlelés fejlődésében: Egy zenei fejlesztőprogram tanulságai

GYERMEKNEVELÉS 6. ÉVFOLYAM 2. SZ 2018 64-79. old.

Antal-Lundström Ilona (2011): A zene ajándéka. (Az 1996-os svéd kiadás magyar nyelvű, átdolgozott változata.)
Püski Kiadó, Budapest.

Párhuzamos gondolatok két, a zenei nevelés
(nevelestudomany.elte.hu › nevelestudomany_2016_1_93-100)

Benkéné Antal I: Rendszerszemléletű zeneoktatás és fejlesztésének lehetőségei.
Doktori dolgozat 1987, Budapest, ELTE

Dr. Duffek Mihály: Bizonytalan bizonyosságok... Helyzetkép az átalakuló magyar
zenei felsőoktatásról
(Magyar Zenei Tanács, 2009)

Kertész Attila: Búcsú Bónis Ferencről (Parlando (2020/1.)

* **Dr. Antal-Lundström Ilona**, a zenepedagógia professzora